

Het kind en de wereld

Welke leerling-gegevens zijn essentieel voor diagnostiek?

Voor handelingsgerichte diagnostiek moet veel informatie over het kind worden verzameld. Maar welke informatie daarbinnen is cruciaal? En hoe verzamel je die als onderzoeker op een gerichte manier? De samenhang tussen de informatie moet centraal staan, aldus Elvira Rouwenhorst-Pont. Vanuit die samenhang ontrolt zich de manier waarop het kind de wereld ziet, en wordt duidelijk welke factoren het leerproces bevorderen of juist belemmeren. • **Elvira Rouwenhorst-Pont**

Job¹ zit in groep 7 en heeft veel moeite met spelling. Hij laat letters weg, verandert de lettervolgorde en maakt veel fouten bij de medeklinkerverdubbeling. Hij is pienter en de andere vakken gaan prima. Op school wordt veel met hem geoefend, maar helaas zonder het beoogde effect. De school zit met de handen in het haar en de ouders roepen externe hulp in. Er zijn veel gegevens beschikbaar over Job. Maar welke daarvan zijn nu echt betekenisvol? Welke informatie zorgt ervoor dat Job geholpen kan worden?

Een kind waarbij het leerproces op de een of andere manier verstoord is, vraagt om een aangepast leeraanbod (Ruijsenaars, 2001). Het diagnostisch onderzoek is dan ook vooral bedoeld om vast te stellen welke aanpassingen nodig zijn. Handelingsgerichte diagnostiek (Pameijer & van Beukering, 2006) zorgt ervoor dat veel verschillende aspecten onderdeel worden van dat onderzoek, en ook de positieve, protectieve factoren een rol spelen. Voor de remedial teacher betekent dit dat er veel gegevens moeten worden verzameld. Gegevens over het kind, over de onderwijsleersituatie en over de gezinssituatie. De hoeveelheid aan gegevens die verzameld kan worden is bijzonder groot. Ouders kunnen meestal veel vertellen over hun kind en de leerkracht kan daar talloze leerlingvolgysteemgegevens en bijzonderheden aan toevoegen. Wanneer alle mogelijke gegevens zouden worden opgevraagd, wordt de belasting voor ouders en leerkracht erg groot. Daarbij: wat moet je als onderzoeker met al die informatie? Wat voegt het toe aan je onderzoek?

Job is een slimme jongen en kan prima met andere kinderen omgaan. Hij is goed in rekenen, kan snel lezen en heeft veel fantasie. Hij houdt van computeren, zwemmen en spelen met lego. Als hij met lego speelt, gebruikt hij het stappenplan niet, maar maakt hij zelf constructies. Job kan goede zinnen maken en zijn woordenschat is groot. Hij begon laat met praten, maar hield toen niet meer op. Zijn motoriek is niet opvallend goed of slecht, maar hij begint nooit vooraan een regel te schrijven. En als hij een verhaal vertelt, begint hij zomaar ergens middenin.

¹ Wegens privacy wordt een andere naam gebruikt.

Optelsom

Volgens Ruijsenaars (2001) bestaat er geen lijst waarin faciliterende of belemmerende factoren precies worden omschreven. Het gaat vooral om een optelsom van factoren die gunstig en ongunstig werken op de prestaties van een kind. Maar hoe maak je zo'n optelsom? En welke gegevens gebruik je daarbij? Een speciale analyse van de leerlinggegevens in elke onderzoeksfase zorgt ervoor dat de kern van de problemen duidelijk wordt. Tegelijkertijd wordt daardoor duidelijk wat het kind wel goed kan en waarom dat zo is. Hierdoor kan de aanpak precies op het kind worden afgestemd. En er is weliswaar geen lijst met precies omschreven factoren voorhanden, maar wel een structuur waarin de meeste leerlinggegevens een plek kunnen krijgen. Hiermee worden verbanden duidelijk in de veelheid van losse leerlinggegevens, wat interessante informatie kan opleveren. Om te begrijpen hoe dit werkt eerst wat theoretische kennis.

Basishouding

Als iemand onderzoek doet, is dit altijd gebaseerd op een bepaalde visie. De keuze van theorieën, modellen en methodieken vloeit daar uit voort. Ruijsenaars noemt dit een 'orthopedagogische basishouding'. In het onderwijs bestaat die vaak uit breed gedragen opvattingen. De drie bekende basisbehoeften relatie, competentie en autonomie, bijvoorbeeld, zoals Stevens die beschrijft (Overdenken en doen, 1997). Ruijsenaars geeft nog een voorbeeld: het uitgaan van onder andere de authenticiteit, intentionaliteit en de uniciteit van de cliënt. Meulenkamp bespreekt deze termen in 'Anders kijken naar leerstoornissen' (2009). Hierin gaat hij uit van de fenomenologische psychologie als theoretisch kader. Deze richting binnen de psychologie houdt zich bezig met het beschrijven van waarneembare verschijnselen (fenomenen) om van daaruit het wereldbeeld van mensen te verklaren. De fenomenologie stelt het kind centraal: vanuit dat wat het kind laat zien, wordt geprobeerd zijn beeld van de wereld te beschrijven om zo het (leer-) gedrag dat hij laat zien te kunnen begrijpen.

De mens centraal

De mens staat centraal in de hem omringende wereld en is daar onlosmakelijk mee verbonden, aldus de fenomenologie. Een kind is zoals het is door factoren die in hem zitten en door factoren in de wereld om hem heen. Merleau-Ponty (2008) geeft aan dat de wereld niet alleen om

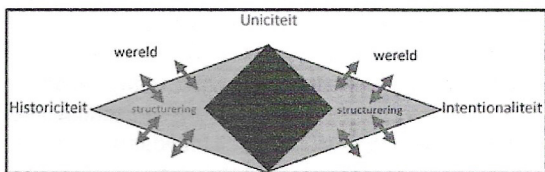
de mens heen is, maar dat de mens er deel van uitmaakt, er een relatie mee heeft en zich ernaar richt. "Être au monde" noemt hij dat. Specialisaties in het onderwijsveld zorgen voor specifieke kennis op enkele gebieden. Dat heeft duidelijke voordelen, maar kan ook een inzicht in de samenhang van leerlinggegevens in de weg staan. En juist die samenhang levert veel informatie op waarmee we het kind kunnen helpen. Een onderzoek vanuit een fenomenologische blik zet deze samenhang juist centraal en maakt die tot een waardevolle basishouding in de diagnostiek.

"Een onderzoek moet erop gericht zijn om het totale kind en diens leefwereld zo goed mogelijk te beschrijven zodat duidelijk wordt hoe dit kind de wereld beleeft én om te begrijpen waarmee het kind in zijn ontwikkeling geholpen zou kunnen worden", schrijft Meulenkamp in 'Rekenen: opvattingen over rekenstoornissen'.

Structureren van informatie

Onder gedrag wordt alles verstaan wat waarneembaar is aan het kind. Niet alleen het fysieke of sociale gedrag, maar bijvoorbeeld ook vaardigheden op het gebied van werkhouding, mondelinge taal, schriftelijk werk en non-verbale communicatie. Wordt het gedrag van een kind bekeken vanuit fenomenologisch perspectief, dan is het duidelijk dat de intentionaliteit en de structurering samen het unieke gedrag vormen dat het kind op dit moment laat zien. Het gedrag is ontstaan door de ervaringen van het kind en wordt beïnvloed door de wereld om het kind heen.

In Figuur 1, een aangepaste versie van het model van Meulenkamp (2009), is te zien hoeveel invloed de manier waarop het kind informatie structureert heeft op de huidige situatie.

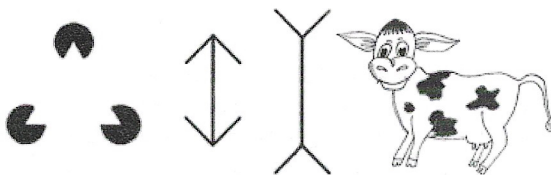
Figuur 1: Door de eigen ervaringen (historiciteit), de gerichtheid op de wereld (intentionaliteit) en de invloed van de wereld om hem heen ontwikkelt het kind een unieke structurering en betekenisverlening.

De manier waarop het kind de informatie structureert is een optelsom van ervaringen uit het verleden (de historiciteit) en de mate van wereld- en toekomstgerichtheid (intentionaliteit). In dit model is te zien dat de mens een onderdeel vormt van de wereld om hem heen, in de breedste zin van het woord. Zo ontstaat de uniciteit van een persoon, met een eigen beeld van de wereld, eigen interesses en vaardigheden.

Betekenisverlening

Het gedrag van een kind heeft een direct verband met de manier waarop dit kind de wereld waarneemt en beleeft.

De zintuiglijke indrukken van het kind zorgen ervoor dat het zich bewust is van de wereld. Maar: deze indrukken zijn zelden volledig. Ze worden door de hersenen aangevuld op basis van door ervaring aangeleerde, voor de hand liggende aannames (Brysbart, 2006). In figuur 2 staat bijvoorbeeld geen driehoek, is de rechterlijn niet langer dan de linker en de afbeelding rechts geen koe maar een tekeningetje dat op een koe lijkt.

Figuur 2: Zintuiglijke indrukken zijn zelden volledig. Daarom vullen de hersenen ze aan op basis van door ervaring aangeleerde voor de hand liggende aannames.

Het gedrag van een kind heeft een direct verband met de manier waarop het de wereld waarneemt en beleeft.

Als zintuiglijke waarneming wordt beïnvloed door ervaringen, is het eenvoudig te begrijpen dat kinderen eigen interpretaties geven aan dat wat ze waarnemen. Interpretaties die gevormd worden door hun eigen ervaringen, of door het gebrek daaraan. Relevant is het effect ervan op het leergedrag van het kind.

ASPECT	BIJVOORBEELD VRAGEN NAAR:
TIJD	
ordering	meervoudige opdrachten, geheugen, klokkijken, weten wanneer verjaardag is, weten wanneer gymtas mee moet, op tijd komen, tijdsbegrippen
verleden (herinnering):	Vertellen over belevenissen, herinneringen
toekomst:	werktempo, opgaan in werk, werk afkrijgen, op tijd thuiskomen
RUIMTE	
boven/onder	blokken bouwen (plat/hoogte), tekenen, puzzelen, constructiemateriaal
diepte	toestellengym, afstanden inschatten (omstoten), spelen in speeltuin
ordering:	netheid van werken, opruimen, ruimtelijke begrippen, letterverhoudingen, richtingsfouten
beweging:	gebruik van ruimte (gymzaal, schoolplein), verdwalen
TAAL	
gesproken taal:	zinsbouw, woordenschat, woordvinding, articulatie, begrijpend luisteren, leren praten, woordspelletjes, woordgrapjes
geschreven taal:	spelling, regels, inprenting, verhalen
gedrukte taal:	lezen, strategie, tempo, automatiseren
rekentaal:	rekeninzicht, automatiseren, redactiesommen
LICHAAM	
motoriek:	soepelheid, bewegingen leren, fietsen, stappen, zwemmen
fysiologie:	buisjes, verkouden, allergieën
zintuigen:	evenwichtsgevoel, vallen/ongelukjes, stoten en botsen
expressie:	gebruik van gebaren, toneelspelen/drama
RELATIE	
gedrag:	druk, hyperactief, overbeweeglijkheid,
emotioneel:	faalangst, teruggetrokken/stil, verdrietig
sociale vaardigheden:	omgaan met leeftijdsgenootjes, spelen met oudere/jongere kinderen, leerkrachten, regels, samenwerken, contact maken
INTENTIONALITEIT	
Motivatie en emoties:	taakgerichtheid, startproblemen, zelfbeeld, presteren onder tijdsdruk, taakvermijdingsgedrag, tas inpakken, zelfstandigheid, plezier in activiteit
Structurering en betekenisverlening:	plannen van (deel-) activiteiten, zelfstandigheid, initiatief, motivatie, opruimen, perfectionisme, doorzettingsvermogen, concentratie, aandacht, talenten, interesses

Tabel 1: Clustering van relevante aspecten

Voor Job bestaat alles uit gehelen. Een gebeurtenis is voor hem een soort praatplaat in zijn hoofd, zonder begin of einde. Thuis en op school is dit te merken aan de ongestructureerde verhaallijnen als hij iets vertelt of een stelopdracht maakt. Decoderen kan Job niet, maar bij het stillezen gaat hij via het woordbeeld razendsnel naar de betekenis en daar is zijn aanpak dus erg handig. Bij het spellen blijft hij echter juist steken op het klankbeeld en kan vervolgens het woordbeeld daar niet vlot bij vinden. Hij schrijft het woord vervolgens meestal op zoals hij het hoort en ziet niet dat hij de volgorde van letters verandert of letters ver-geet.

Niet alleen de zintuigen, maar het hele lichaam speelt een rol in het geven van structuur en betekenis aan de wereld. Zonder erbij na te denken weten we waar onze voeten zijn, hoe ver we moeten reiken om iets te pakken en hoe we ons verhouden tot de wereld om ons heen. Dit lichaamsschema ontwikkelt zich vanaf de geboorte. Een volwassene kan goed inschatten of hij op een terras tussen twee stoelen door zal passen. Een kind moet dit door ervaring leren (Merleau-Ponty, 2008).

Om de wereld om ons heen te ontdekken en te begrijpen maken wij mensen gebruik van taal. Met behulp van taal ontwikkelen we geordende structuren zoals verzamelingen en classificaties, en leren we begrippen om aan te geven hoe voorwerpen zich tot elkaar verhouden. We gebruiken gesproken, kwantificerende, gedrukte en geschreven taal

om onze mening te vormen of te geven, om vragen te stellen en om structuur te geven aan ons eigen denken. Het principe van de betekenisverlening en structurering vormt de basis van een onderzoek. Door de verzamelde ontwikkelings- en onderzoeksgegevens met elkaar te verbinden is een beschrijving te geven van de manier waarop dit kind de wereld ervaart.

Rode draad

Als een kind zich op een of meerdere gebieden anders ontwikkelt dan we op grond van de omstandigheden verwachten, dan ligt het voor de hand dat de structurering en betekenisverlening afwijkt van die van de meeste andere kinderen van zijn leeftijd. Dat heeft onder meer invloed op de manier waarop informatie in het geheugen wordt opgeslagen en op het voorstellingsvermogen. Het kan zijn dat het auditieve kanaal van een kind minder is ontwikkeld dan het visuele, bijvoorbeeld door een aangeboren voorkeur of door een langere periode van oorontstekingen. In dit geval zal het kind auditieve signalen minder nauwkeurig verwerken en opslaan. En dat heeft weer gevolgen voor het dagelijks gedrag en leren van dit kind. Zo is het denkbaar dat dit kind mondelinge uitleg niet goed kan volgen of onthouden.

Een nauwkeurige analyse van de ontwikkelingsgeschiedenis en de huidige situatie van een kind geeft veel informatie over de ontstane structuren. Structuren en betekenissen kunnen bijvoorbeeld ontstaan zijn door herinneringen, gewoonten of interpretaties. Andersom is in de ontwikkelingsgeschiedenis informatie te vinden

Om de wereld om ons heen te ontdekken en te begrijpen maken wij mensen gebruik van taal.

over de al aanwezige structuren. Wanneer vanuit de geschiedenis tot de huidige situatie een rode draad is te vinden, kan dit meehelpen om het gedrag te begrijpen.

Intentionaliteit: de mens wil vooruit

Brysaert (2006) vindt fenomenologie een positieve manier om naar kinderen te kijken omdat deze ervan uitgaat dat de meeste mensen altijd vooruit willen, zichzelf willen actualiseren. De mens als een zich op de wereld richtend, handelend geheel. Merleau-Ponty (2008) noemt dit intentionaliteit. Aan elk gedrag, zelfs dat op het niveau van reflexen, gaat een intentie vooraf. Gedrag is er, bewust of onbewust, op gericht om iets te bereiken. Ten aanzien van het leren kan opvallen dat het kind startproblemen heeft, initiatief toont, veel doorzettingsvermogen heeft of zich kan concentreren. Ook in het plangedrag, werktempo en strategiegebruik kunnen bijzonderheden opvallen.

Het meest kenmerkende van ontwikkeling is dat mensen 'actief streven om zichzelf en hun omgeving te leren kennen en meester te worden' (Stevens, 1997). Het gedrag van mensen wordt bepaald door de psychologische basisbehoeften en is zichtbaar in het tonen van initiatief, leergierigheid, streven naar competentie en zelfstandigheid. Dat gedrag laten kinderen met een 'leerachterstand' vaak juist niet altijd zien.

Als onderzoeker willen we weten wat het kind 'duwt' of 'trekt' in de richting van een bepaald (leer-) gedrag en hoe de betrokkenheid van het kind is te beïnvloeden.

Gerichte vragenlijst

Hoewel er nog veel meer over te vermelden is, is het theoretisch kader door het voorgaande iets verduidelijkt. Nu kan een overzicht worden gegeven van factoren die mogelijk helpen het kind en zijn omgeving zo volledig mogelijk te beschrijven.

In tabel 1 staat een overzicht van enkele relevante aspecten, geordend in verschillende clusters. Het gaat om een selectie: op dezelfde manier kunnen meer gegevens worden opgenomen in een of meerdere clusters. De tabel is bedoeld om richting te geven aan het denkproces. Vanuit de voorgaande theorie kan tabel 1 verder worden aangevuld. Met deze factoren is een vragenlijst samen te stellen waarmee de gegevens van school kunnen worden opgevraagd.

De vragen die aan school en ouders worden voorgelegd zijn bij voorkeur gesloten vragen. Dat beperkt niet alleen de belasting voor degene die de lijst invult, maar zorgt er ook voor dat het invullen de informatie oplevert die wordt bedoeld. Wel kan de mogelijkheid worden geboden om aanvullende informatie toe te voegen.

In de indiceringsfase worden de verzamelde gegevens in dezelfde structuur beschreven. Informatie uit het intakegesprek, de voorgeschiedenis, de gegevens van school, uit het leerlingvolgsysteem, observaties en de toetsgegevens vormen samen per cluster een geheel. Hierdoor zijn verbanden tussen afzonderlijke gegevens duidelijker zichtbaar. Vanuit de eigen theoretische kaders kunnen de gegevens vervolgens worden geïnterpreteerd.

Na het onderzoek heeft Job geleerd dat woorden opgebouwd zijn uit verschillende klanken. Er is daarom in zijn geval gekozen voor de F&L methode, die werkt met blokjes: voor elke klank een kleur. Hierdoor was een woord niet langer een geheel, maar kon hij zien dat woorden bestaan uit bepaalde structuren. Ditees in de klas maakt hij nu op ruitjespapier wat hem dwingt om de woorden te analyseren. Job laat geen letters meer weg en de lettervolgorde klopt ook steeds. Hij maakt geen fouten meer in de woorden met een medeklinkerverdubbeling. Hij is, terecht, bijzonder trots op zijn resultaten.

Met dank aan dr. Harry Meulenkamp, lector Saxion Hogescholen te Deventer.

Literatuur

- Brysaert, M. (2006). *Psychologie*. Gent: Academia Press.
- Derks, L., & Hollander, J. (2006). *Strategieën en diagnostiek. In Essenties van NLP* (pp. 237-269 en 495-528). Utrecht: Kosmos-Z&K Uitgevers B.V.
- Merleau-Ponty, M. (2008). *De wereld waarnemen*. (J. Slatman, Vert.) Amsterdam: Boom (Causeries, 1948).
- Meulenkamp, H. (2009). *Anders kijken naar leerstoornissen (270 pagina's)*. In voorbereiding.
- Meulenkamp, H. (2007). *Rekenen: opvattingen over rekenstoornissen*. Saxion Deventer: Ongepubliceerd lesmateriaal.
- Pameijer, N., & Beukering, T. v. (2006). *Handelingsgerichte diagnostiek*. Leuven/Voorburg: Acco.
- Ruijsenaars, A. (2001). *Leerproblemen en leerstoornissen. Remedial teaching en behandeling*. Hulpschema's voor opleiding en praktijk. Rotterdam: Lemniscaat.
- Stevens, L. (1997). *Overdenken en doen*. Den Haag: procesmanagement primair onderwijs.
- Tak, J., Veerman, J., & Wit, J. d. (2008). Theoretische achtergronden van klinische diagnostiek. In T. Kievit, J. Tak, & J. Bosch (Red.), *Handboek psychodiagnostiek voor de hulpverlening aan kinderen* (pp. 13-52). Utrecht: de Tijdstroom.

Correspondentieadres: rt@obalo.nl

Elvira Rouwenhorst-Pont

heeft een eigen praktijk voor remedial teaching en orthopedagogiek in Raalte: Obalo. Ze specialiseerde zich onder meer door het volgen van de Master SEN opleidingen Remedial Teacher en Psychodiagnostisch Specialist. Voor de laatstgenoemde opleiding schreef ze de hier tot artikel bewerkte scriptie. Ze ontving er op 27 maart de LBRT scriptieprijs voor. Een boek over hetzelfde onderwerp is in de maak en verschijnt naar verwachting in het najaar van 2010.